

MEETLAT RECHT OP WONEN VOOR LOKALE VERKIEZINGSPROGRAMMA'S

OVER DEZE MEETLAT

In reactie op de ongekende wooncrisis waarin we zitten bundelen mensen hun ongenoegen en krachten in een 'woonbeweging'. De woonbeweging zet wonen als een recht op de kaart. Deze visie op wonen – als recht in plaats van markt - is concreet vertaald naar een eisenpakket waarmee wonen weer betaalbaar en toegankelijk wordt voor iedereen. Dit eisenpakket is samengevat in het Woonmanifest. Elke lokale groep die zich wilt aansluiten bij de woonbeweging kan hierop terugvallen als basis. Natuurlijk kan het manifest aangevuld worden met specifieke lokale eisen.

Het fundament van het Woonmanifest is de eis dat *wonen primair wordt behandeld als recht, in plaats van een markt. Huizen zijn primair om in te wonen, niet om aan te verdienen*. Vanuit deze visie dient woonbeleid ontwikkeld te worden waarmee de overheid verantwoordelijkheid neemt voor voldoende passende en betaalbare woningen. Zoals beschreven in verschillende internationale en Europese verdragen die Nederland heeft geratificeerd en, natuurlijk, in art. 22 van de Grondwet. De markt kan eventueel – en moet - ondersteunend zijn in de taak om ieders recht op wonen te verwezenlijken. Nu is het helaas andersom, de markt staat centraal en het recht op wonen is verdoemd tot noodkreet om de excessen van de markt te temperen. We weten waar dat toe heeft geleid. Tijd voor verandering van prioriteiten dus.

Sinds de jaren '80 zijn er niet meer zoveel mensen de straat opgegaan om fatsoenlijk woonbeleid op te eisen als tijdens het afgelopen woonprotest in Amsterdam. De woonbeweging mobiliseerde duizenden mensen en sindsdien verspreiden de protesten zich als een lopend vuurtje door het land. Ook politieke partijen komen naar de woonprotesten. Daarmee geven ze impliciet, en soms expliciet, steun aan het nieuwe denken, het nieuwe verhaal, over wonen. Dit geeft de hoop en verwachting dat het recht op wonen terugkomt in hun ideeën en plannen over wonen. De naderende gemeenteraadsverkiezingen geven daar een concrete kans toe. Daarom staan wij met deze meetlat stil bij de vraag: hoe komt het recht op wonen tot uiting in de verkiezingsprogramma's en de plannen op gemeenteniveau?

WAT KUN JE DOEN MET DEZE MEETLAT?

De meetlat helpt om te beoordelen hoe de verkiezingsprogramma's scoren op het toepassen van het recht op wonen als fundament voor hun plannen op wonen. Hiervoor is de meetlat opgebouwd uit verschillende kernelementen van het recht op wonen. Het concept van recht op wonen (ook wel recht op behoorlijke huisvesting genoemd) verwijst namelijk niet naar één concreet rechtsartikel waarmee je het kan afdwingen, maar beroept zich op verschillende Internationale en Europese verdragen en andere mensenrechtelijke bronnen (zoals bijvoorbeeld de uitleg van het recht op wonen in een uitgebreide commentaren, rapporten of jurisprudentie)¹. Elke staat die de onderliggende verdragen heeft geratificeerd (bekrachtigd), dient zich te houden aan dit 'normatieve kader'. In zoverre is het dus a-politiek. Omdat Nederland alle onderliggende verdragen heeft geratificeerd, is ze dus aan de verdragen en de uitleg daarvan, ongeacht welke politieke partijen aan het roer staat.

De kernelementen die samen het recht op wonen opmaken zijn in deze meetlat weergegeven en geordend aan de hand van de verschillende hoofdmaatregelen die je aan kan treffen in de partijprogramma's. Zodat je in de verkiezingsprogramma's kunt bekijken en beoordelen hoe het recht op wonen daarin tot uiting komt.

LET OP: De verdragen en andere bronnen geven een mensenrechtelijk kader. Dit mensenrechtelijk kader geeft geen blauwdruk van het beleid en de maatregelen die moeten worden geïmplementeerd. Het recht op wonen kan namelijk op heel veel verschillende manieren worden verwezenlijkt. De maatregelen die geopperd worden door partijen moeten echter wel aantoonbaar bijdragen aan het verwezenlijken van het recht op wonen. Het mensenrechtelijk kader geeft de kernelementen weer waar de maatregelen dan aan getoetst moeten worden. Bijvoorbeeld: vanuit juridisch perspectief is er dus geen verplichting voor de staat om te zorgen voor een brede volkshuisvesting. Wel moet de staat kunnen onderbouwen hoe maatregelen effectief bijdragen aan meer betaalbare huisvesting. De staat heeft immers een verplichting om te zorgen voor betaalbare huisvesting. Hoewel dit via een brede volkshuisvesting – waarbij de staat zélf de regie neemt voor voldoende aanbod van sociale en middenhuurwoningen - zou kunnen, kan dit ook op andere manieren. Denk aan een rol voor particulieren, maar ook aan *grassroots* initiatieven zoals wooncoöperaties. Deze meetlat helpt je dat te beoordelen.

Met dit document kun je het volgende doen:

- Meer leren over het recht op wonen. Wat houdt het recht op wonen nou precies in (en wat ook niet)?
- Beoordelen of partijen met hun plannen het recht op wonen respecteren, beschermen en verwezenlijken. Waarbij de hoofdvraag is of het recht op wonen het fundament van hun woonvisie vormt.

- Je kunt de partijprogramma's vergelijken, door de verschillende resultaten te analyseren en de rode draden te benoemen. Bijvoorbeeld, wat mist er globaal als je naar de programma's kijkt? Wat komt bij alle partijen terug?
- Je kunt de meetlat gebruiken om het gesprek met partijen aan te gaan. Jouw analyse kan daar de basis van zijn.

ZIJN ALLE ELEMENTEN BELANGRIJK?

Dit document oogt gedetailleerd. Omdat wonen zo'n belangrijk thema is bij deze verkiezingen, mag je ook een gedetailleerde paragraaf over wonen in de verkiezingsprogramma's verwachten. Zeker omdat steeds meer partijen zélf refereren naar wonen als grondrecht, is het te hopen dat zij ook aangeven hoe zij dat verwezenlijken. Om te voorkomen dat een grondrecht wordt misbruikt voor politiek opportunisme, is het belangrijk om te controleren dat de partijen het 'recht op wonen' volgens het normatieve kader toepassen en niet slechts als lege huls in hun verkiezingsbeloftes schieten.

Deze meetlat helpt je om dat in grote lijnen te beoordelen: wordt er iets gezegd over de verschillende elementen van het recht op wonen? Krijgen de belangrijkste elementen voldoende aandacht? Staan er aspecten die juist tegenstrijdig zijn met het recht op wonen?

Het is niet per se noodzakelijk dat alle elementen terugkomen in elk programma. En naast dit universele kader is er ruimte voor een lokale vertaling Bijvoorbeeld. Bij de onderdelen 'kwaliteit van wonen' en 'rechtsbescherming' zal in Groningen de aardbevingsschade een grote rol spelen).

SCOREN

De meetlat is een hulpmiddel bij het beoordelen van verkiezingsprogramma's; de deelonderdelen samen geven je een globaal inzicht. Dit zou je kunnen vertalen in een algemene beoordeling (goed/matig/slecht) of een rapportcijfer.

Uitleg scores:

- (-): op het onderwerp in de meetlat staat iets dat regelrecht in gaat tegen het recht op wonen. Bijvoorbeeld: uitbreiding Rotterdamwet;
- (0): er staat niets over in het partijprogramma. Je kunt het ook leeg laten eventueel;
- (+): Er staat iets over, maar is niet of slecht uitgewerkt. Het is vooral een (vage) ambitie;
- (++): er staat iets over en het is goed uitgewerkt. Dat betekent dat er niet alleen een ambitie of doel wordt uitgesproken, maar ook gekeken wordt naar hoe deze ambitie of dit doel te behalen.

OPZET MEETLAT

De meetlat is opgesplitst in twee delen, die samen de essentie van wonen als recht vormen:

- 1) **Basisprincipes** van het recht op **behoorlijke** huisvesting;
- 2) **Vrijheden, aanspraken en bescherming.**

WIE HEEFT DEZE MEETLAT ONTWIKKELD?

De meetlat is ontwikkeld door The Shift Nederland. The Shift is de wereldwijde beweging opgezet door de voormalige Verenigde Naties Special Rapporteur op het Recht op Huisvesting, Leilani Farha. The Shift staat voor de fundamentele verschuiving in ons denken en woonbeleid, waarbij huisvesting als recht wordt beschouwd en niet als handelswaar. The Shift zet zich in voor het centraal stellen van het recht op huisvesting in strategie, beleid, wet- en regelgeving en andere maatregelen van overheden. The Shift wordt in Nederland vertegenwoordigd door Jan de Vries. Voor meer informatie zie: <https://www.make-the-shift.org/>

Verschillende mensen binnen de woonbeweging, experts op het gebied van wonen en beleid, alsmede experts op het gebied van mensenrechten zijn betrokken geweest bij de ontwikkeling van deze meetlat.

FEEDBACK EN VRAGEN?

Voor feedback en vragen over de meetlat contacteer Jan de Vries via e-mail: jan@maketheshift.org

DEEL 1: BASISPRINCIPES VAN HET RECHT OP HUISVESTING

Behoorlijke huisvesting is een fundamenteel recht. Behoorlijke huisvesting is namelijk een vereiste voor een leven in waardigheid. Zonder behoorlijke huisvesting is het extreem moeilijk een leven in waardigheid te leiden. De meest extreme ontzegging hiervan is dakloosheid. Daarom moet het bestrijden van dakloosheid en het risico op dakloosheid prioriteit zijn van een huisvestingsstrategie. Wonen als recht gaat verder dan een dak en vier muren voor iedereen, het recht op wonen is het recht op *behoorlijk* wonen. Dat betekent dat huisvesting moet voldoen aan bepaalde eisen waardoor je er veilig, vreedzaam en waardig kunt wonen en een menswaardig leven kunt opbouwen.

De eisen van behoorlijkheid zijn:

- Woonzekerheid;
- Beschikbaarheid van diensten, infrastructuur en voorzieningen;
- Bewoonbaarheid;
- Betaalbaarheid;
- Toegankelijkheid;
- Locatie;
- Culturele passendheid.

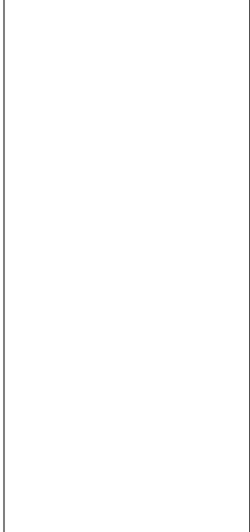
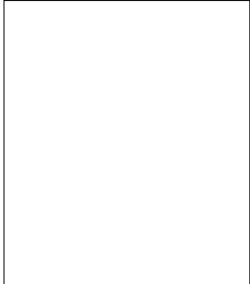
Recht op huisvesting als fundamenteel recht	Wat staat er in het programma?	Kernwoorden en type maatregelen	Beoordeling				Opmerkingen
			-	0	+	++	
<p>Fatsoenlijke huisvesting is cruciaal voor een waardig leven. Het is belangrijk dat dit door partijen wordt erkend.</p>	<p>Het recht op huisvesting of recht op wonen wordt genoemd.</p>	<p>Het is belangrijk dat ook wordt uitgelegd waarom het een recht is. Denk daarbij aan een omschrijving waarom het recht zo fundamenteel is (bijv. Basisbehoefte en/of dat een huis meer is dan vier muren en een dak).</p> <p>Kernwoorden: <i>grondrecht, Grondwet, waardigheid, basisbehoefte.</i></p>	○	○	○	○	
	<p>Er wordt nadrukkelijk, in het programma, aangegeven dat mensen die nu geen huis hebben of zeer marginaal wonen prioriteit krijgen in het woonbeleid.</p>	<p>In het programma moet duidelijk zijn dat mensen die nu geen huis hebben, of erg marginaal gehuisvest zijn, erop vooruitgaan.</p> <p>Kernwoorden: <i>mensen in kwetsbare situaties, specifieke groepen, dak- en thuisloosheid, onveilige en onbehoorlijke huisvesting.</i></p>	○	○	○	○	

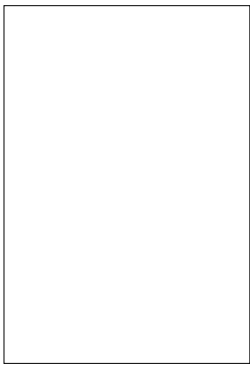
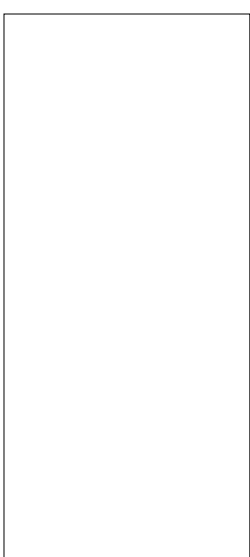
<p>Dakloosheid is de meeste extreme schending van het recht op huisvesting. De overheid heeft verregaande verplichtingen om dakloosheid te voorkomen en uit te bannen. Dit is ook de eerste eis uit het Woonmanifest.</p>	<p>Dakloosheid wordt gezien als primair een woonprobleem (i.p.v. een persoonlijk, psychisch of ander probleem).</p>	<p>Het liefst komt de aanpak van dakloosheid terug onder 'wonen' (én zorg, en werk/inkomen). Indien het onder zorg wordt genoemd, moet er nadrukkelijk staan dat de oplossing in <i>huisvesting</i> zit. Het is een goed teken als er over <i>Housing First</i> wordt gesproken.</p> <p>Kernwoorden: <i>dakloosheid en woonprobleem, falen van beleid, Housing First.</i></p>	☐	☐	☐	☐	
	<p>Er wordt aangegeven dat er een plan moet komen om dakloosheid te voorkomen en uit te bannen.</p>	<p>Het hebben van een plan met duidelijke doelstellingen en tijdspaden is een mensenrechtelijke verplichting van de politiek. Soms is het plan er al, maar zal worden aangegeven dat deze moet worden voortgezet of verbeterd. De nadruk op een integraal plan kan positief zijn. Daarbij wordt uitgelegd welke domeinen in ieder geval betrokken zijn (minimaal: wonen, zorg, werk en inkomen).</p> <p>Kernwoorden: <i>dakloosheidsbeleid of plan, doelstelling, integraal, voorkomen.</i></p>	☐	☐	☐	☐	

	<p>Er worden expliciete maatregelen aangekondigd om dakloosheid te voorkomen</p>	<p>Dit kan op verschillende manieren, zoals betere schuldenaanpak, verbod op huisuitzettingen, versoepeling (bijzondere) bijstand, betere coördinatie ondersteuning buurtteams, etc...</p> <p>Kernwoorden zijn: <i>schuldenaanpak, verbod op huisuitzettingen, detentie en uitstroom, uitbreiding urgentieregeling ter voorkoming van dakloosheid.</i></p>	○	○	○	○	
	<p>Er worden maatregelen aangekondigd om doorstroom uit de maatschappelijke opvang te bevorderen.</p>	<p>Dit gebeurt vaak via prestatieafspraken (tussen gemeente, woningcorporaties en huurdersorganisaties). Het is goed om alert te zijn op de eventuele afdwingbaarheid van die afspraken.</p> <p>Kernwoorden: <i>prestatie-afspraken, afdwingbaar, uitstroom maatschappelijke opvang, groepen in kwetsbare situaties.</i></p>	○	○	○	○	

	<p>Er is aandacht voor specifieke groepen, zoals jongeren, ex-gedetineerden, arbeidsmigranten en 'ongedocumenteerde mensen'.</p>	<p>Voorbeelden per doelgroep:</p> <p>Jongeren: verlengde jeugdzorg, coördinatie ondersteuning jongeren, schuldenaanpak, verhoging bijstand, afschaffen wachttijd bijstand, afschaffen kostendelersnorm, woningdelen bevorderen...</p> <p>Arbeidsmigranten: link met het plan van Roemer (bv. huisvesting en arbeid loskoppelen).² In z'n algemeenheid kan aandacht zijn voor huisvesting van arbeidsmigranten.</p> <p>'Niet-rechthebbenden': Misschien wordt iets gezegd over toegang tot opvang voor arbeidsmigranten en 'ongedocumenteerde mensen'. Kijk daarbij wel of er voorwaarden aan opvang worden verbonden, want dat zou mensenrechtelijk niet mogen (tenzij de persoon er zelf om vraagt).</p> <p>(Ex-) Gedetineerden: aandacht voor voorbereiding uitstroom vooral m.b.t. huisvesting. Aandacht voor nazorg.</p> <p>Kernwoorden: <i>jongerendakloosheid, 'niet-rechthebbenden', 'ongedocumenteerden', kostendelersnorm, jeugdzorg, detentie, arbeidsmigranten en huisvesting.</i></p>					
--	--	--	--	--	--	--	--

Eisen van <i>behoorlijke</i> huisvesting	Wat staat er in het programma?	Kernwoorden en type maatregelen	Beoordeling				Opmerkingen
			-	0	+	++	
<p>Woonzekerheid</p> <p>Mensen moeten enige mate van zekerheid van huisvesting hebben, ongeacht of iemand huurt of een koophuis heeft.</p> <p>Huisvesting is niet behoorlijk wanneer er geen minimale bescherming is tegen gedwongen huisuitzetting, maar ook wanneer huurcontracten</p>	<p>Er wordt ingezet op betere bescherming van huurders.</p>	<p>Mogelijke onderwerpen die opkomen zijn: aanpak malafide verhuurders, betere vertegenwoordiging van huurders, meer betrokkenheid huurders bij besluitvorming, bredere inzet handhaving en huurteams/woonbrigades/pandjesbrigades.</p> <p>Kernwoorden: <i>huisjesmelkers, malafide, participatie huurders, zeggenschap, woonbrigades, huurteams, huurloketten, woonbrigades, pandjesbrigades, goed verhuurderschap.</i></p>	○	○	○	○	

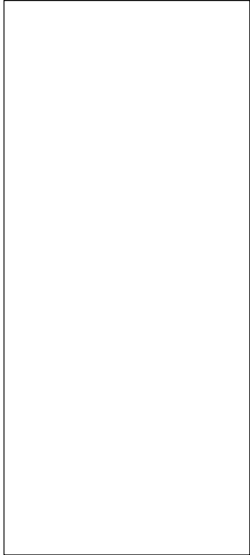
<p>onvoldoende bescherming bieden of verhuurders zich vanwege de schaarste aan woningen niet houden aan de regels. De normalisering van tijdelijke huurcontracten is een bedreiging voor woonzekerheid.</p>	<p>Tijdelijke huisvesting wordt gezien als een tijdelijke maatregelen en expliciet niet als de oplossing.</p>	<p>Tijdelijke huisvesting via tijdelijke huurcontracten of de bouw van flexwoningen kan een noodoplossing zijn, maar het is cruciaal dat het ook als zodanig wordt gepresenteerd. Dat betekent dat er ook expliciet plannen moeten zijn om structurele woonoplossingen te bieden. Antikraak en andere tijdelijke woonvormen worden terughoudend voor specifieke doeleinden ingezet. Het is cruciaal dat deze huurders in tijdelijke woonvormen huurbescherming genieten.</p> <p>Kernwoorden: <i>flexwonen, flexwoningen, anti-kraak, huurbescherming, structureel.</i></p>	○	○	○	○	
<p>Beschikbaarheid van diensten, materialen, faciliteiten en infrastructuur</p> <p>Huisvesting is zeker niet behoorlijk indien mensen geen toegang hebben tot</p>	<p>Van nieuw te bouwen huisvesting wordt verwacht dat deze voldoet aan kwaliteitseisen van de huizen zelf.</p>	<p>Maatregelen op dit gebied moeten ook aandacht hebben voor bepaalde kwaliteitseisen zoals toegang tot een eigen keuken/sanitair. Ook de aanpak van loden leidingen kan hier worden genoemd.</p> <p>Kernwoorden: <i>kwaliteit huisvesting, veiligheid.</i></p>	○	○	○	○	
<p><i>Voor huisuitzettingen zie hieronder</i></p>							

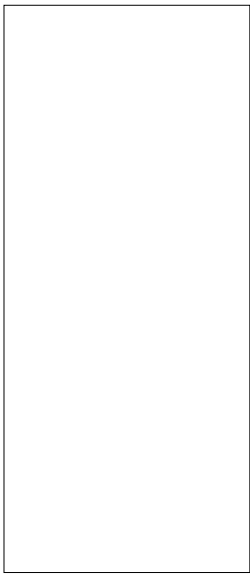
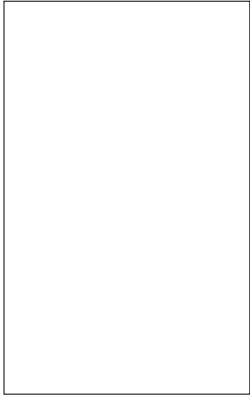
<p>schoon drinkwater, werkend sanitair, energie om te koken, verwarming, verlichting, het bewaren van voedsel en het bergen van afval.</p>	<p>Er worden maatregelen aangekondigd tegen energiearmoede.</p>	<p>Maatregelen kunnen zijn: extra compensatie voor hoge rekeningen, steun bij niet kunnen betalen van de rekeningen (bv de gemeente neemt schulden op zich), absoluut verbod op afsluiten energievoorziening (vaak onderdeel van de vroegsignalering en schuldhulpverlening).</p> <p>Kernwoorden: <i>energie-armoede, vroegsignalering, schulden, energievoorziening.</i></p>	☐	☐	☐	☐	
<p>Betaalbaarheid Huisvesting is niet behoorlijk als niet betaalbaar is. Dat betekent dat iemand zoveel moet betalen voor huisvesting dat het kunnen betalen van andere levensbehoeften en het kunnen participeren in de maatschappij (bijvoorbeeld door sport) onder druk komen te staan.</p>	<p>Er worden voldoende betaalbare woning toegevoegd (sociale huur, sociale koop en huurkoop).</p>	<p>Hier moet je letten op de percentages betaalbare huur en betaalbare koop in bouwprojecten (voor nieuwe buurten en buurten na sloop en renovatie). Verminderen van de sociale huurvoorraad is in de huidige context niet acceptabel. Ook goed om te kijken naar de mate waarin een partij dat wil afdwingen. Let ook op de uitleg van 'betaalbaar' en voor wie het betaalbaar moet zijn.</p> <p>Kernwoorden: <i>sloop, nieuwbouw, sociale huur, sociale koop, huurkoop, afdwingbaar, betaalbaarheid.</i></p>	☐	☐	☐	☐	

	<p>Er wordt ondersteuning geboden bij betaalproblemen, met name huurachterstanden en achterstanden energierekening</p>	<p>Hier kan gesproken worden over een sociaal incassobeleid, vroegsignalering via Eropaf en maatwerk mogelijkheden.</p> <p>Kernwoorden: <i>energie armoede, schulden, vroegsignalering, Eropaf.</i></p>	○	○	○	○	
	<p>De gemeente moet ervoor zorgen dat ook in de vrije sector huren betaalbaar zijn.</p>	<p>De gemeente kan dit niet zomaar doen. Regulering kan alleen bij nieuwbouw en bij erfpacht. De vraag is of dit genoemd wordt. Mogelijk kan de gemeente de middenhuur op een redelijk niveau vastleggen. Inzetten op gebruik van de landelijke regeling 'Goed verhuurderschap' kan hier ook genoemd worden.</p> <p>Kernwoorden: <i>middenhuur, vrije sector huur, betaalbaarheid, goed verhuurderschap, regulering.</i></p>	○	○	○	○	

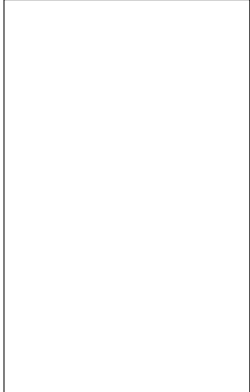
	<p>Er worden eisen gesteld aan middenhuur, zowel voor betaalbaarheid als kwaliteit.</p>	<p>Middenhuur is in principe een goed uitgangspunt, maar zonder huurprijsregulering kan het de betaalbaarheid niet garanderen (we kennen alle excessen waarbij voor kleine hokken nog altijd een prijs tot boven 1000 euro kale huur wordt betaald). Het stimuleren van vrije sectorbouw kan prima, maar dan moet duidelijk zijn dat middenhuur betaalbaar is en blijft en aan bepaalde kwaliteitseisen moet voldoen (zoals oppervlakte).</p> <p>Kernwoorden: <i>middenhuur, betaalbaar, kwaliteit, regulering, kwaliteitseisen.</i></p>	○	○	○	○	
	<p>Er worden maatregelen aangekondigd om ervoor te zorgen dat beleggers ('investeerders') geen huizen opkopen om er een hoog rendement op te halen. (financialisering)</p>	<p>De zelfbewoonplicht/opkoopbescherming is een interventie op dit gebied. Het is de vraag of dit wettelijk gezien op een hele gemeente van toepassing mag zijn. In het programma kan worden gestreefd naar een zo groot mogelijk toepassingsgebied. Ook zie je in sommige gemeenten veel aandacht voor huisjesmelkers en de aanpak daarvan (met name waar veel arbeidsmigranten zijn). Ook de aanpak van leegstand kan hieraan worden verbonden.</p> <p>Kernwoorden: <i>zelfbewoonplicht, opkoopbescherming, regulering, beleggers, investeerders, huisjesmelkers, goed verhuurderschap, verkamering, kwaliteit huisvesting arbeidsmigranten en leegstand.</i></p>	○	○	○	○	

<p>Bewoonbaarheid</p> <p>Huisvesting is niet behoorlijk wanneer er geen fysieke veiligheid kan worden gegarandeerd, of er niet voldoende ruimte is, of voldoende bescherming tegen kou, vocht, hitte, regen, wind of andere gezondheidsrisico's</p>	<p>Er worden plannen gemaakt om woningen van slechte kwaliteit grootschalig aan te pakken.</p>	<p>Dit gaat om aanpak vocht/schimmel, slechte isolatie, ernstig achterstallig onderhoud, etc. Het moet hier gaan om alle woningen, dus niet alleen sociale huurwoningen. Kijk hierbij ook naar maatregelen om betaalbaarheid te garanderen. Mogelijk worden meldpunten onderhoud aangekondigd.</p> <p>Kernwoorden: <i>vocht/schimmel, isolatie, verduurzaming, energielabel, betaalbaar, meldpunt onderhoud, achterstallig onderhoud.</i></p>	☐	☐	☐	☐	
	<p>Er worden maatregelen aangekondigd tegen overbewoning van huizen.</p>	<p>Dit zal met name spelen bij arbeidsmigranten en maatregelen om hun huisvesting te verbeteren. Mogelijk wordt gerefereerd aan het plan van Roemer.³</p> <p>Kernwoorden: <i>Roemer, arbeidsmigranten, overbewoning, huisjesmelker, uitzendbureaus, goed verhuurderschap en pandjesbrigade.</i></p>	☐	☐	☐	☐	

	<p>Het programma legt een link tussen klimaatverandering en wonen.</p>	<p>Zo kan er bijvoorbeeld staan dat klimaatbestendig moet worden gebouwd of gerenoveerd, er een duurzaamheidsimpuls moet worden gegeven en expliciet aandacht moet zijn klimaatverandering en bouwlocaties.</p> <p>Dit overlapt deels met 'slechte kwaliteit', omdat verduurzaming ook een manier is om de woningen kwalitatief beter te maken. Het gaat hier wel om de expliciete link tussen klimaatverandering en wonen.</p> <p>Kernwoorden: <i>klimaatverandering, isolatie, klimaatbestendig en verduurzaming.</i></p>					
--	--	---	--	--	--	--	---

<p>Toegankelijkheid</p> <p>Huisvesting is niet toegankelijk als er geen rekening is gehouden met mensen met speciale behoeften of mensen die anderszins gemarginaliseerd worden.</p>	<p>Er is extra aandacht voor passende huisvesting, met name voor mensen met een (fysieke en/of) verstandelijke beperking.</p>	<p>Het kan zijn dat programma's aangeven dat er moet worden gebouwd met het oog op mensen met een beperking of dat bestaande huisvesting passend moet worden gemaakt. Mogelijk wordt hier ook gesproken over het toegankelijk maken van de openbare ruimte rondom het huis. Ook kan verwezen worden naar het Verdrag inzake de Rechten van Mensen met een Beperking en de implementatie daarvan.</p> <p>Kernwoorden: <i>Mensen met een beperking (of handicap), toegankelijk, passend en Verdrag.</i></p>	<p>○</p>	<p>○</p>	<p>○</p>	<p>○</p>	
<p>Locatie</p> <p>Huisvesting is niet behoorlijk als er geen verbinding is met, of te ver afgelegen is van, arbeidsmogelijkheden, zorgfaciliteiten, scholen, kinderdagverblijven, etc.</p>	<p>Bij nieuwe buurten of bouwprojecten, inclusief bij renovatie/sloop, wordt ook gekeken naar de kwaliteit van de voorzieningen, groen en infrastructuur (zoals OV).</p>	<p>Hier zou expliciet aandacht voor moeten zijn bij nieuwbouwprojecten en renovatie/sloopprojecten. Onder die voorzieningen vallen: zorg, onderwijs, werk en buurtvoorzieningen (buurthuizen bijv.). Dit geldt ook voor projecten voor tijdelijke/flexwoningen.</p> <p>Kernwoorden: <i>nieuwbouwprojecten, toegankelijkheid, voorzieningen, scholen, openbaar vervoer.</i></p>	<p>○</p>	<p>○</p>	<p>○</p>	<p>○</p>	

<p>Huisvesting is niet behoorlijk als het in een vervuild of gevaarlijk gebied staat.</p>	<p>Er wordt geïnvesteerd in toegankelijkheid en de kwaliteit van voorzieningen in bestaande wijken waar de voorzieningen niet (meer) op peil zijn.</p>	<p>Veelal zullen deze wijken worden aangeduid met 'probleemwijken' of 'achterstandswijken' en zullen maatregelen gericht zijn op 'verbeteren leefbaarheid'. Het gaat hier om positieve maatregelen, dus maatregelen die aantoonbaar bijdragen aan het verbeteren van voorzieningen voor mensen met een laag/lager inkomen. Dit in tegenstelling tot repressieve maatregelen (waaronder toepassing van de Rotterdamwet).</p> <p>Kernwoorden: <i>leefbaarheid</i>, <i>'probleemwijken'</i>, <i>'achterstandswijken'</i>, <i>Rotterdamwet</i>.</p>	○	○	○	○	
	<p>Er worden maatregelen aangekondigd om wonen in vervuilde gebieden en dicht bij snelwegen te verbieden of mitigerende maatregelen tegen de vervuiling waar al woningen staan.</p>	<p>Voorbeelden zijn het tegengaan van stankoverlast, vervuiling door industrie, nabijheid snelwegen en geluidsoverlast door vliegtuigen. Dit kan ook relevant zijn wanneer beschikbare bouwgrond zich bevindt bij vervuilende industrie of snelwegen. Maatregelen zullen erop gericht zijn om de leefsituatie van bewoners te verbeteren en hen te beschermen. Dit geldt ook voor 'flexwoningen'.</p> <p>Kernwoorden: <i>vervuiling</i>, <i>stankoverlast</i>, <i>geluidsoverlast</i>, <i>industrie en verbreding/aanleg snelweg</i>.</p>	○	○	○	○	

<p>Culturele passendheid</p> <p>Huisvesting is niet behoorlijk als het geen rekening houdt met culturele identiteit.</p>	<p>Het recht van woonwagenbewoners op een woonwagen als huis wordt expliciet genoemd en het aantal plekken blijft gegarandeerd of gaat omhoog als daar behoefte aan is.</p>	<p>De maatregelen moeten erop gericht zijn om het nieuwe beleidskader voor woonwagenstandplaatsen uit te voeren. Specifieke aandacht voor deze groep in positieve zin is belangrijk. Stigmatiserende taal is negatief (zoals het gelijk stellen van woonwagenlocaties met criminaliteit).⁴</p> <p>Kernwoorden: <i>woonwagenbewoners, Roma, Sinti , standplaats.</i></p>	<p>○</p>	<p>○</p>	<p>○</p>	<p>○</p>	
---	---	--	----------	----------	----------	----------	---

DEEL 2: VRIJHEDEN, AANSPRAKEN EN BESCHERMING

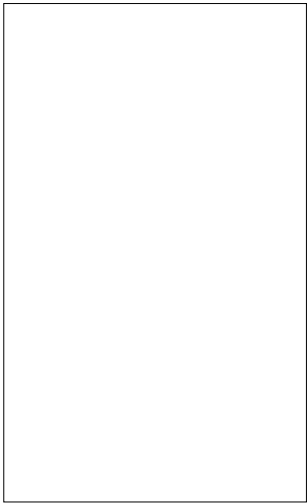
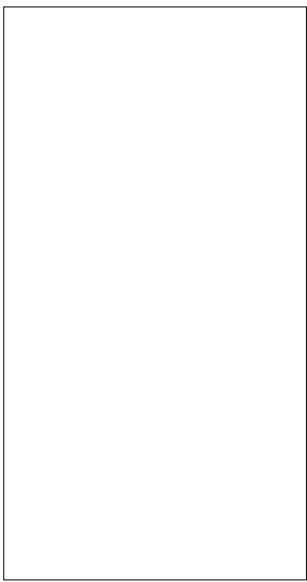
Het recht op behoorlijke huisvesting kent naast de fundamentele uitgangspunten en eisen van behoorlijkheid (deel 1) enkele andere belangrijke elementen. In de uitleg van de verdragen wordt in dit kader gesproken over 'vrijheden' en 'aanspraken'. Om een mensenrecht daadwerkelijk te kunnen verwezenlijken zijn er aanvullende principes waaraan moet worden voldaan. Dat zijn de elementen van de rechtenbenadering: gelijkheid en non-discriminatie, participatie en rechtsbescherming. Indien hier geen rekening mee wordt gehouden dan kunnen rechten, dus ook het recht op huisvesting, niet goed worden verwezenlijkt. Sterker nog, het risico ontstaat dat de situatie voor bepaalde groepen juist verslechterd. Deze mensenrechtenprincipes hebben we vertaald naar het recht op huisvesting en geïntegreerd in dit deel van de meetlat.

Voor de Nederlandse context zijn de volgende vrijheden, aanspraken en bescherming relevant:

- Het recht op vrij te zijn van arbitraire inmenging in het eigen huis, privacy en familie;
- Het recht om zelf te bepalen waar je wil wonen (vrijheid van vestiging en beweging);
- Gelijke en non-discriminatoire toegang tot huisvesting;
- Participatie in huisvestingsgerelateerde besluitvorming;
- Bescherming tegen huisuitzettingen, arbitraire sloop en vernietiging van het eigen huis;
- Rechtsbescherming.

Vrijheden	Wat staat er in het programma?	Kernwoorden en type maatregelen	Beoordeling				Opmerkingen
			-	0	+	++	
<p>Het recht op vrij te zijn van arbitraire inmenging in het eigen huis, privacy en de familie.</p> <p>Anderen, zoals verhuurder, ambtenaren of politie, mogen niet zomaar jouw woning betreden. Dat is inmenging in het huis en een schending van jouw privacy en jouw familielevens.</p>	<p>Er wordt minder of geen gebruik gemaakt van anti-kraak of tijdelijke huur constructies waarbij huurders geen bescherming genieten</p>	<p>Anti kraak en tijdelijke verhuur door gespecialiseerde bureaus (ad-Hoc/ Camelot etc.) maken vaak gebruik van dwangcontracten waarin “toezicht op de huurders” is geoorloofd. Verhuurders hebben dan sleutels van het huis en kunnen zomaar binnen komen. Dit soort anti-kraak en tijdelijke contracten constructies kunnen voor sommige groepen prima woonoplossingen bieden, maar het is belangrijk dat dit gepaard gaat met bescherming van de huurder, met name op het punt van inmenging in het eigen huis, privacy en de familie.</p> <p>Kernwoorden: <i>tijdelijke huur, anti-kraak, Camelot, Ad Hoc, bescherming huurders, privacy.</i></p>	○	○	○	○	

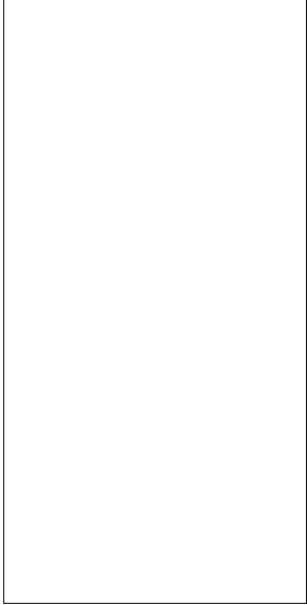
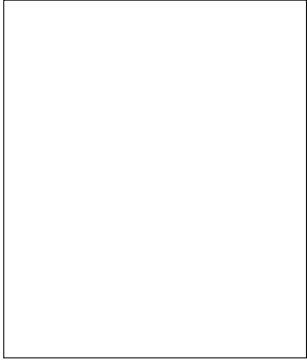
	<p>Het programma geeft aan dat maatregelen moeten worden genomen in het kader van huiselijk geweld. Er worden maatregelen aangekondigd om slachtoffers in hun eigen huis te laten blijven en hun veiligheid te garanderen (indien ze dit wensen).</p>	<p>Huiselijk geweld leidt nog relatief vaak tot verlies van huis voor met name vrouwen. Het is een belangrijke oorzaak van dakloosheid onder vrouwen. Als dit probleem al wordt onderkend in een programma, dan is dat positief. Dat kan ook in de vorm van suggesties om ervoor te zorgen dat slachtoffers van huiselijk geweld zo snel mogelijk een veilig thuis moeten krijgen.</p> <p>Het is onvoldoende als alleen wordt aangegeven dat de slachtoffers betere ondersteuning moeten krijgen.</p> <p>Kernwoorden: <i>huiselijk geweld en dakloosheid.</i></p>					
--	---	---	--	--	--	--	---

<p>Vrijheid van vestiging of het recht dat je zelf mag bepalen waar je gaat wonen.</p> <p>Dit recht betekent <u>niet</u> dat je overal mag bouwen of dat je een huis kunt eisen dat niet in jouw vermogen ligt.</p> <p>Het betekent wel dat er geen belemmeringen mogen worden opgeworpen die jouw toegang beperken terwijl je er in principe (financieel) kunt en wil wonen.</p>	<p>Toepassing van de inkomenseis uit de 'Rotterdamwet' wordt afgewezen.</p>	<p>De inkomenseis uit de Rotterdamwet (formeel: Wet Bijzondere Maatregelen Grootstedelijke Problematiek) beperkt de vrijheid om zelf te bepalen waar je wil wonen. De inkomenseis is direct terug te vinden in art. 8. Indirect is de inkomenseis terug te vinden in Art. 9 (voorrang op basis van sociaal-economische kenmerken). Indien een partij pleit voor toepassing van de Rotterdamwet dan is dat een (-).</p> <p>Kernwoorden: <i>Rotterdamwet, uitbreiding, verlenging, inkomenseisen.</i></p>	<p>○</p>	<p>○</p>	<p>○</p>	<p>○</p>	
<p>Het gaat bijvoorbeeld om criteria die bepalen dat een bepaalde groep zich ergens niet of juist met voorrang mag vestigen.</p> <p>Deze vrijheid mag worden ingeperkt, maar dit moet goed onderbouwd worden. Als criteria bedoeld zijn om mensen in kwetsbare situaties juist wel toegang te verschaffen dan mag dat ook (zogenaaemde 'positieve</p>	<p>De voorrangsregels voor bepaalde groepen, zoals mensen die 'lokaal' bevonden worden of beroepsgroepen, wordt terughoudend toegepast, goed onderbouwd en zijn tijdelijk.</p>	<p>De voorrangsregeling kan gerechtvaardigd zijn, bijvoorbeeld wanneer de motivatie is om een tekort aan bepaalde noodzakelijke beroepsgroepen, zoals docenten, zo op te lossen. Sociaal-economische menging als onderbouwing is echter mensenrechtelijk problematisch. Voorrangsregels moeten terughoudend worden ingezet vanwege het arbitraire karakter en het uitsluiten van mensen die niet in die beroepen zitten. Dit raakt dan met name mensen met een laag inkomen (uitkering) en/of mensen met een beperking of chronische ziekte. Dit kan eventueel ondervangen worden door veel extra betaalbare huisvesting voor deze groepen. Dan is de voorrangsregeling ook</p>	<p>○</p>	<p>○</p>	<p>○</p>	<p>○</p>	

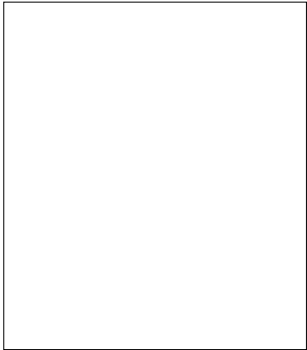
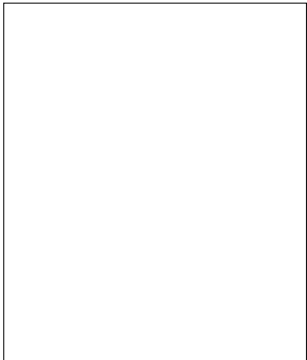

discriminatie').		<p>tijdelijk. Deze nuanceringen dienen in het programma te zitten. Van een 'carte blanche' om dit middel in te zetten, mag geen sprake zijn.</p> <p>Kernwoorden: <i>voorrang, beroepsgroepen (agent, leraar, verpleger).</i></p>					
Aanspraken	Wat staat er in het programma?	Kernwoorden en type maatregelen	Beoordeling				Opmerkingen
			-	0	+	++	
<p>Non-discriminatie</p> <p>Non-discriminatie en gelijkheid gaat verder dan een verbod en handhaving op discriminatie.</p> <p>- Het niet hebben van een behoorlijk huis is vaak gevolg en oorzaak van ongelijkheid en discriminatie. Algemene maatregelen gericht op het verkleinen van ongelijkheid en discriminatie op wonen, werk en inkomen, zorg en onderwijs zijn belangrijk;</p>	<p>Er worden maatregelen aangekondigd om discriminatie bij verhuur en verkoop tegen te gaan.</p>	<p>Kijk naar maatregelen en check of deze alle verhuurders en verkopers betreffen. Denk eraan dat 'sociaal-economische status' mensenrechtelijk ook een discriminatiegrond is. Dat betekent dat het invoeren van de Rotterdamwet of het anderszins weren van mensen met een laag inkomen discriminerend is. Extra aandacht voor specifieke groepen, bijvoorbeeld studenten met een niet-Westerse voor/achternaam, levert een positievere score op.</p> <p>Kernwoorden: <i>discriminatie, Rotterdamwet, goed verhuurderschap.</i></p>	○	○	○	○	<div style="border: 1px solid black; height: 300px; width: 100%;"></div>

<p>- Er moet in het woonbeleid extra aandacht en maatregelen zijn voor mensen in kwetsbare situaties. Generieke maatregelen kunnen juist voor hen slecht uitpakken (voorbeelden zijn de voorrangregels of de focus op middenhuur, zonder extra aandacht voor deze groepen). Eventuele bezuinigingen mogen hen niet treffen;</p> <p>- Het is cruciaal belemmeringen en drempels voor specifieke groepen te identificeren en weg te nemen. Zo kan iedereen een gelijk genot krijgen van rechten.</p>	<p>Voor groepen die belemmeringen ervaren om toegang te krijgen tot een fatsoenlijk huis worden (extra) maatregelen aangekondigd.</p>	<p>De urgentieregeling wordt bijvoorbeeld uitgebreid, er worden extra afspraken gemaakt over huisvesting van groepen in kwetsbare situaties, er is extra aandacht voor passende huisvesting voor mensen met een beperking (bijv. door bredere inzet hulpmiddelen in bestaande woningbouw of door 'universal design' bij nieuwe woningbouw) en er wordt zeker niet getornd aan de taakstelling huisvesting statushouders.</p> <p>Groepen die hier kunnen worden genoemd zijn onder andere: statushouders, mensen met een beperking of chronische ziekte, ouderen, expat studenten, mensen met een migratieachtergrond, mensen met een uitkering, mensen die uit de maatschappelijke opvang stromen, mensen die uit een gesloten instelling komen en alleenstaande ouders.</p> <p>Kernwoorden: <i>urgentieregeling, prestatieafspraken, afdwingbaar, passende huisvesting.</i></p>					
--	---	--	--	--	--	--	--

	<p>Het bestrijden van (sociale) ongelijkheid is een belangrijk punt in het hele programma en maatregelen op wonen worden ook in die context geplaatst.</p>	<p>Het aankondigen van herstructurering/menging van wijken waar nu voornamelijk sociale huur staat kan problematisch zijn. Het draagt bijvoorbeeld het risico op minder betaalbare woningen en (gedwongen) verdringing van mensen met lage inkomens. Dit kan ondervangen worden door in zulke plannen de rechten van bewoners te waarborgen, waaronder het vermijden van gedwongen verhuizing en het garanderen van zeggenschap (zie onder participatie), terugkeer naar de buurt en naar gelijkwaardige woningen, betaalbaarheid en respect voor familie- en privéleven.</p> <p>Kernwoorden: <i>herstructurering, sloop, sociale stijgers, menging, zeggenschap en participatie.</i></p>					
--	--	---	--	--	--	--	---

<p>Participatie</p> <p>Participatie betekent hier dat mensen betrokken worden bij de totstandkoming, monitoring en evaluatie van beleid dat hen zelf betreft. Hierbij moet aandacht zijn voor mensen in kwetsbare situaties. Participatie is niet een eenmalige consultatie, maar een proces. Dat moet toegankelijk, tijdig en transparant zijn en er moet reële invloed kunnen worden uitgeoefend. Juist dit is met name voor groepen in kwetsbare situaties</p>	<p>Zeggenschap van alle bewoners (huur en koop) wordt versterkt.</p>	<p>Dit kan duidelijk worden omschreven wanneer in een programma gesproken wordt over sloop- of transformatieprojecten. Het kan ook worden besproken onder de noemer (stedelijk) sociaal statuut of, breder, versterking huurdersorganisaties. Let erop dat bij herstructurering ook eigenaar-bewoners of particuliere huurders betrokken worden. Ook het faciliteren van wooncoöperaties kan hieronder vallen.</p> <p>Kernwoorden: <i>zeggenschap, participatie, sloop, herstructurering, sociaal statuut, huurdersvertegenwoordiging, wooncoöperaties.</i></p>	<p>☐</p>	<p>☐</p>	<p>☐</p>	<p>☐</p>	
<p>problematisch, omdat de processen en informatie vaak niet toegankelijk en begrijpelijk zijn en hun daadwerkelijke invloed extreem beperkt is.</p>	<p>Er wordt expliciet gesproken over de informatievoorziening bij voorgenomen maatregelen, waaronder toegankelijkheid van informatie.</p>	<p>Informatie moet op tijd, in begrijpelijke taal en op toegankelijke wijze worden verstrekt. Hierbij wordt bijvoorbeeld rekening gehouden met laaggeletterde mensen of mensen met een visuele beperking.</p> <p>Kernwoorden: <i>recht op informatie, toegankelijkheid, laaggeletterdheid, mensen met beperking.</i></p>	<p>☐</p>	<p>☐</p>	<p>☐</p>	<p>☐</p>	

	Onder participatie van burgers wordt extra aandacht gegeven aan het betrekken van groepen in kwetsbare situaties (en/of belangenbehartigers).	In programma's zal er vaak in algemene zin over participatie gesproken worden, maar dat is onvoldoende. Met name de inzet van 'ervaringsdeskundigen' en belangenbehartigers zou apart kunnen worden genoemd. Dit is al positief. Indien er extra aandacht is voor specifieke groepen in kwetsbare situaties dan is dat nog positiever. Kernwoorden: <i>participatie, beleid, beleidsprocessen, ervaringsdeskundigen, groepen in kwetsbare situaties.</i>	☐	☐	☐	☐	
Bescherming	Wat staat er in het programma?	Kernwoorden en type maatregelen	Beoordeling				Opmerkingen
			-	0	+	++	
Bescherming tegen gedwongen huisuitzetting, arbitraire sloop en vernietiging van het eigen huis Huisuitzettingen zijn niet verboden, maar moeten mensenrechtelijk wel voldoen aan bepaalde eisen.	Als er over sloop van wijken wordt gesproken, wordt aangegeven dat bewoners worden betrokken bij het proces.	In principe zou dit direct moeten staan bij de voorgenomen sloopplannen in het programma. Je kunt het mogelijk ook terugvinden in andere delen waar gesproken wordt over participatie/betrokkenheid van burgers. Kernwoorden: <i>betrokkenheid bewoners, participatie, zeggenschap, raadplegen.</i>	☐	☐	☐	☐	

<p>Huisuitzettingen vanwege huurachterstanden zijn in principe niet verenigbaar met het recht op wonen.</p> <p>Het is belangrijk dat alle andere opties worden bekeken voordat tot uitzetting wordt overgegaan, bewoners altijd worden geconsulteerd in elk stadium van het proces, dat een uitzetting niet in de nacht of met slecht weer gebeurt en dat een huisuitzetting niet tot dakloosheid leidt. Dat laatste is erg belangrijk, er moet volwaardige alternatieve huisvesting worden aangeboden bijvoorbeeld.</p>	<p>Als er over sloop van wijken wordt gesproken, wordt aangegeven dat er een recht op terugkeer tegen dezelfde voorwaarden voor bewoners is (huur en koop).</p>	<p>Kernwoorden: <i>recht op terugkeer, sloop, transformatie, renovatie.</i></p>	☐	☐	☐	☐	
<p>Huisuitzettingen vanwege huurachterstanden worden niet (meer) gedaan of er komt een verbod op.</p>	<p>Er wordt expliciet aangegeven dat een huisuitzetting bij bijvoorbeeld sloop, huurachterstand of overlast niet tot dakloosheid mag leiden.</p>	<p>Kernwoorden: <i>dakloosheid, volwaardige alternatieve huisvesting, huisuitzetting.</i></p>	☐	☐	☐	☐	
<p>Huisuitzettingen vanwege huurachterstanden worden niet (meer) gedaan of er komt een verbod op.</p>	<p>Huisuitzettingen vanwege huurachterstanden worden niet (meer) gedaan of er komt een verbod op.</p>	<p>Kernwoorden: <i>moratorium, huisuitzettingen, schuldhulp, vroegsignalering, Eropaf, huurachterstand.</i></p>	☐	☐	☐	☐	

<p>Rechtsbescherming</p> <p>Rechtsbescherming is breder dan toegang tot een rechter krijgen. Het betreft drie deelelementen die samen nodig zijn:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Mensen kennen hun rechten en ambtenaren weten wat die rechten zijn; - Er wordt informatie gedeeld over rechten; - Er is een (laagdrempelige) voorziening beschikbaar waar een recht kan worden geclaimd en die daadwerkelijk een oplossing biedt of sancties kan opleggen. Dat kan een rechter zijn maar het is beter als er laagdrempeligere voorzieningen zijn zoals huurteams of loketten. 	<p>Er wordt een recht op informatie bepleit. In deze informatie staat met name informatie over rechten van mensen.</p>	<p>Het gaat hier expliciet om informatie over rechten van mensen en waar ze naartoe kunnen indien hun recht wordt geschonden. Deze informatie moet ook toegankelijk zijn.</p> <p>Kernwoorden: <i>recht op informatie, rechten (en plichten), toegankelijkheid.</i></p>	☐	☐	☐	☐	
	<p>Er worden maatregelen aangekondigd om de bescherming van rechten op het gebied van wonen te bevorderen.</p>	<p>Instelling van laagdrempelige voorzieningen om je recht te claimen. Voorbeelden zijn het versterken van huurteams of anti-discriminatievoorzieningen. Mogelijk worden pilots gedaan met lokale rechtspraak of wordt er gesproken over het versterken van een ombudsman of over toegang tot rechtshulp/spraak voor mensen in kwetsbare situaties.</p> <p>Kernwoorden: <i>recht, rechtspraak, klachtenloket/mechanisme, ombudsman, huurteams, anti-discriminatievoorzieningen.</i></p>	☐	☐	☐	☐	

¹ *General Comment 4 Comité inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten; General Comment 7 Comité inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten; Factsheet 21/Rev. 1 UN Habitat-OHCHR; Jurisprudentie van Comité inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten (onder Optioneel Protocol 1), Europees Sociaal Comité en Europees Hof voor de Rechten van de Mens; Rapportages van de Verenigde Naties Special Rapporteur op het Recht op Huisvesting, oa. over toegang tot recht, dakloosheid, en richtlijnen voor een op rechten gebaseerde huisvestingsstrategie; Communiqués van de Verenigde Naties Special Rapporteur op het Recht op Huisvesting, waaronder die over de Tweebosbuurt van 19 april 2021.*

² *Geen tweederangs burgers: aanbevelingen om misstanden bij arbeidsmigranten in Nederland tegen te gaan*, Aanjaagteam Bescherming Arbeidsmigranten, 30 oktober 2020. Te vinden op: <https://open.overheid.nl/repository/ronl-404846f9-9f80-400f-90c3-0c9a8b0fd036/1/pdf/Geen%20tweederangsburgers-Interactief.pdf>

³ *Geen tweederangs burgers: aanbevelingen om misstanden bij arbeidsmigranten in Nederland tegen te gaan*, Aanjaagteam Bescherming Arbeidsmigranten, 30 oktober 2020. Te vinden op: <https://open.overheid.nl/repository/ronl-404846f9-9f80-400f-90c3-0c9a8b0fd036/1/pdf/Geen%20tweederangsburgers-Interactief.pdf>

⁴ *Beleidskader gemeentelijk woonwagen- en standplaatsenbeleid*, Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, 2018. Te vinden op: https://vng.nl/sites/default/files/publicaties/2018/beleidskader_gemeentelijk_woonwagen-_en_standplaatsenbeleid_002.pdf